

تعاون، سال بیستم، شماره ۲۰۶ و ۲۰۷، شهریور و مهر ۱۳۸۸

عوامل مؤثر بر رکود تعاونیهای غیرفعال شهرستان زنجان و راهکارهای لازم جهت احیای آنها

ابراهیم زادتوت آغاج^۱

چکیده

حدود ۲۰ درصد تعاونیهای ثبت شده کشور راکد و غیرفعالند (وزارت تعاون، ۱۳۷۷). در استان زنجان نیز حدود ۳۰ درصد کل تعاونیهای ثبت شده شهرستان زنجان (شامل ۲۳۳ شرکت) تا پایان سال ۱۳۸۵ راکد بوده‌اند و این امر موجب شده است حدود ۱۴ هزار نفر از اعضای آنها عملاً از زیر پوشش تعاونی خارج شوند (اداره کل تعاون استان زنجان، واحد آمار). براساس یافته‌های این پژوهش، مهمترین علل و عوامل رکود تعاونیهای مورد بررسی عبارتند از: وجود مشکلات مالی و اقتصادی، ضعف حمایت دولت، اشتغال اعضای تعاونی در جای دیگر و نبود انگیزه کافی برای فعالیت، وجود اختلاف نظر و سلیقه بین اعضا، اشباع بازار و پایین بودن تقاضا به علت عرضه فراوان کالای مشابه و سودآوری ناکافی.

نتایج مطالعه همچنین نشان می‌دهد برای راه‌اندازی و احیای تعاونیهای راکد و غیرفعال باید ضمن تشکیل یک کارگروه به منظور شناسایی کلیه تعاونیهای غیرفعال و نیمه فعال و بررسی تفصیلی علل و عوامل رکود یا کندی فعالیت آنها، بر حسب مورد، راهکارهای معینی

۱. معاون دفتر آمار و اطلاعات استانداری زنجان و عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی زنجان

ارائه گردد. برای پیشگیری از گسترش این پدیده نیز انجام مطالعات توجیهی، تأکید بر وجود حداقل تخصص و تجارب مرتبط با فعالیت تعاونیها و تبادل تخصص و تجربه بین تعاونیهای موفق و راکد، اجرای برنامه‌های آموزش کاربردی برای اعضا و... پیشنهاد می‌گردد.

کلیدواژه‌ها:

تعاونی غیرفعال و راکد، احیای تعاونی، علل رکود، راهکارهای احیا

مقدمه

براساس اطلاعات موجود، تعداد شرکتهای تعاونی ثبت شده کشور تا پایان ۱۳۸۵ حدود ۱۱۰ تا ۱۳۰ هزار و تعداد تعاونیهای راکد کشور نیز بین ۲۰ تا ۲۵ هزار برآورد شده است (وزارت تعاون، ۱۳۷۷). در واقع حدود ۲۰ درصد تعاونیهای ثبت شده کشور راکد و غیرفعالند. طبق یک برآورد ساده، به طور میانگین هر تعاونی حدود ۶۰ نفر دارد. با پذیرش این فرض بخش تعاون اقتصاد کشور حدود ۱/۵ میلیون نفر از اعضای تعاونیهای راکد را از دست می‌دهد. به همین دلیل ضرورت بررسی و مطالعه همه‌جانبه تعاونیهای راکد برای شناخت ابعاد و ویژگیهای این موضوع و تشخیص علل و عوامل آن و نهایتاً جستجوی پیشنهادها و راهکارهای لازم برای احیای این بنگاه‌های کوچک اقتصادی و چاره‌جویی برای پیشگیری از گسترش ابعاد این پدیده مشخص می‌گردد.

سؤالات پژوهش مورد نظر در چهار زمینه زیر قابل طرح است:

- الف) چه تعداد از شرکتهای تعاونی شهرستان زنجان راکد و غیر فعالند و سهم آنها در کل تعاونیهای ثبت شده تاکنون چه میزان است؟
- ب) علل و عوامل مؤثر بر رکود تعاونیهای راکد و غیر فعال کدامند؟
- ج) راهکارهای عملی برای راه اندازی و احیای تعاونیهای مذکور کدامند؟
- د) آیا راهکارهای پیشنهادی قابل تعمیم به سایر شهرستانهای استان می‌باشند؟

روش پژوهش

جامعه آماری و نمونه تحقیق

کلیه شرکتهای تعاونی ثبت شده تاکنون در سطح شهرستان زنجان که به هرعلتی بعد از ثبت دچار رکود و عدم فعالیت شده اند، جامعه آماری این پژوهش را تشکیل می دهند. تقریباً کل جامعه آماری (کلیه شرکتهای تعاونی راكد و غیرفعال شهرستان زنجان) مورد مراجعه این پژوهش بوده اند؛ یعنی از روش تمام شماری (سرشماری) استفاده شده است.

ابزار تحقیق و روش جمع آوری اطلاعات

برای انجام این پژوهش از پرسشنامه (شامل تعداد کثیری سؤال بسته و چند سؤال باز)، مصاحبه و بررسی اسنادی (با تأکید بر تحلیل محتوا) بهره گرفته شده است. به منظور تکمیل اطلاعات، تحلیل و جمع بندی نتایج از نظر مدیران، کارشناسان و صاحب نظران بخش تعاون - به ویژه همکاران اداره کل تعاون استان زنجان - بهره گرفته شده است.

پرسشنامه اصلی این پژوهش - که یک پرسشنامه تفصیلی می باشد - ابتدا با توجه به سوابق موجود در پرونده های مربوطه در اداره کل تعاون استان زنجان و سپس از طریق مصاحبه (حضور و تلفنی) با مدیر عامل، رئیس هیئت مدیره و یا اعضای هیئت مدیره (هر کدام که در دسترس بودند و اطلاعات کافی در این زمینه داشته اند) تکمیل گردید.

تعریف عملیاتی متغیرها

بر اساس مستندات موجود در سایت وزارت تعاون، وضعیت فعالیت شرکتهای تعاونی شامل یکی از حالات زیر بوده است:

۱. در حال فعالیت شامل:

الف) در دست اجرا

ب) در حال بهره‌برداری (فعال)

۲. غیر فعال شامل:

الف) راکد (غیرفعال): در صورتی که تعاونیهای حمل و نقل، خدمات، تولیدکنندگان، اعتبار پس از ثبت و تعاونیهای مسکن پس از اخذ مجوز ساخت و سایر تعاونیها پس از بهره‌برداری بیش از یک سال عملکرد مالی نداشتند، غیرفعال محسوب شدند.

ب) منحل شده

ج) ادغام شده

د) به هدف رسیده

در این پژوهش به بررسی و تحلیل وضعیت تعاونیهای راکد یا غیر فعال پرداخته شده است.

یافته‌های پژوهش

همان‌گونه که در جدول ۱ ملاحظه می‌شود، بعد از تعاونیهای مصرف آموزشی - که کلیه تعاونیهای تشکیل شده با این عنوان در حال حاضر غیرفعال گردیده‌اند - تعاونیهای معدنی بیشترین درصد تعاونیهای راکد را به خود اختصاص داده و گرایشهای صنعتی، تأمین نیاز مصرف کنندگان، عمرانی، کشاورزی و مسکن از این حیث در مراتب بعدی قرار گرفته‌اند. ضمناً برخی از گرایشها ثبات خود را حفظ نموده و دچار رکود نشده‌اند (تعاونیهای اعتبار و چند منظوره واجد چنین شرایطی‌اند).

جدول ۱. تعداد تعاونیهای راکد به تفکیک گرایش و مقایسه آن با کل تعاونیهای ثبت شده
تا سال ۱۳۸۵

ردیف	گرایش	تعاونیهای ثبت شده تا پایان ۱۳۸۵ (۱)	تعاونیهای راکد (۲)	نسبت (۲) به (۱)
۱	کشاورزی	۱۱۶	۴۴	۳۷/۹
۲	صنعتی	۱۳۱	۶۳	۴۸/۱
۳	عمرانی	۱۰	۴	۴۰
۴	معدنی	۱۳	۹	۶۹/۲
۵	خدماتی	۱۵۸	۲۸	۱۷/۷
۶	مسکن	۱۴۳	۴۷	۳۲/۹
۷	فرش دستباف	۱۹	۲	۱۰/۵
۸	تأمین نیاز مصرف کنندگان	۵۶	۲۵	۴۴/۶
۹	تأمین نیاز تولید کنندگان	۱۴	۳	۲۱/۴
۱۰	اعتبار	۳۹	-	-
۱۱	حمل و نقل	۱۰	۲	۲۰
۱۲	چند منظوره	۴۵	-	-
۱۳	مصرف آموزشی	۵	۵	۱۰۰
۱۴	تأمین نیاز صنوف خدماتی	۶	۱	۲۵
	جمع	۷۶۳	۲۳۳	۳۰/۵

مأخذ: اداره کل تعاون استان زنجان

بر پایه تحلیل داده‌ها و یافته‌های این مطالعه، نتایج زیر به دست می‌آید:

- از مجموع ۷۶۳ شرکت تعاونی ثبت شده تا پایان ۱۳۸۵ در شهرستان زنجان، ۲۳۳ تعاونی

یعنی حدود ۳۰/۵ درصد کل تعاونیهای ثبت شده شهرستان زنجان، به دلایل مختلف دچار

رکود شده‌اند.

- شرکتهای تعاونی با گرایش مصرف آموزشگاهی، معدنی، تأمین نیاز مصرف کنندگان صنعتی بیش از سایر گرایشها دچار رکود گردیده‌اند به نحوی که ۴۰ درصد تا ۱۰۰ درصد تعاونیهای ثبت شده را تشکیل می‌دهند.
- گرایشهای صنعتی، مسکن، کشاورزی، خدماتی و تأمین نیاز مصرف کنندگان به ترتیب بیشترین سهم را از کل تعاونیهای راکد شهرستان به خود اختصاص داده‌اند.
- هیچ کدام از شرکتهای تعاونی اعتبار و چندمنظوره تاکنون دچار رکود نشده‌اند.
- ۶۳/۱ درصد تعاونیهای راکد قبل از بهره برداری دچار رکود شده و ۱۹ درصد نیز حداکثر پس از گذشت چهار سال به رکود کشیده شده‌اند.
- میانگین تعداد اعضای تعاونیهای راکد در زمان تأسیس ۴۷ نفر بوده که به ۶۰ نفر تا قبل از رکود افزایش یافته است. در این بین، گرایشهای مصرف آموزشگاهی و تأمین نیاز تولید کنندگان دارای بیشترین عضو و تعاونیهای عمرانی و صنعتی دارای کمترین عضو بوده‌اند.
- رکود ۲۳۳ شرکت تعاونی موجب گردیده است حدود ۱۴ هزار نفر از اعضای آنها یعنی، حدود یک سوم کل اعضای شرکتهای تعاونی ثبت شده شهرستان زنجان، از زیر پوشش تعاونی خارج شوند.
- میانگین سرمایه ثبتی تعاونیهای راکد حدود ۲۱ میلیون ریال و حداقل و حداکثر آن به ترتیب برابر ۲ میلیون ریال و ۱۰۷ میلیون ریال است.
- تعاونیهای با گرایش فرش دستباف، تأمین نیاز تولید کنندگان، کشاورزی و صنعتی دارای بیشترین میانگین سرمایه ثبتی و گرایشهای مسکن، معدنی و مصرف آموزشگاهی دارای کمترین میانگین سرمایه ثبتی می‌باشند.
- میانگین آورده اعضای تعاونیهای راکد حدود ۴۲ میلیون ریال، کمترین آن ۶۵ هزار ریال و بیشترین آن ۱۰۰۰ میلیون ریال است.
- مقایسه وضعیت تعاونیهای راکد قبل از رکود از حیث مراحل اجرایی نشان می‌دهد ۵۱/۵ درصد شرکتهای تعاونی در مرحله ثبت تعاونی و ۴۵/۹ درصد آنها در مرحله بهره برداری

به رکود کشیده شده‌اند و تنها ۲/۶ درصد تعاونیها در مراحل بین مراحل فوق (انتخاب زمین، اخذ مجوز، احداث ساختمان، مرحله نصب و تولید آزمایشی) دچار رکود گردیده‌اند.

- کمتر از یک سوم تعاونیهای راکد شهرستان زنجان (۶۳ تعاونی) دارای طرح توجیهی (فنی و اقتصادی و مالی) بوده‌اند که آن هم محدود به گرایشهای تولیدی (کشاورزی و صنعتی و معدنی) می‌گردد.

- ۳۵ درصد تعاونیهای دارای طرح توجیهی، از مشاوران دارای صلاحیت برای تهیه طرح توجیهی بهره گرفته‌اند، ۶ درصد از مشاوران فاقد صلاحیت، ۴۸ درصد از تعدادی از اعضای تعاونیهای مربوطه و ۱۱ درصد بقیه نیز از سایر روشها برای تهیه طرح توجیهی استفاده کرده‌اند. - از بین ۶۳ تعاونی دارای طرح توجیهی، میزان توجیه فنی و اقتصادی و... ۴/۸ درصد تعاونیها خیلی زیاد، ۲۷ درصد زیاد، ۶۰/۳ درصد متوسط و ۷/۹ درصد کم و بسیار کم اعلام گردیده است؛ یعنی علی‌رغم تهیه طرح توجیهی، تنها تعداد اندکی از آنها از توجیه فنی و اقتصادی و... برخوردار بوده‌اند.

- برای حدود نیمی از تعاونیهای فاقد طرح توجیهی هیچ‌گونه بررسی قبلی (حتی بررسی ساده) صورت نگرفته و هیچ‌گونه آشنایی قبلی نیز با فعالیتهای مربوطه وجود نداشته است. برای نیمی دیگر از تعاونیهای یادشده نیز بررسیها در حد برقراری ارتباط با صاحبان فعالیتهای مشابه، آشنایی قبلی به دلیل ارتباط با رشته تحصیلی تعدادی از اعضا یا تجارب قبلی آنها بوده است.

- در مورد نحوه آشنایی اعضای مؤسس تعاونیهای راکد عمده‌ترین نوع رابطه به ترتیب اهمیت به این شرح بوده است: روابط فامیلی و خانوادگی، روابط سازمانی (همکار اداری)، روابط دوستی سازمان نیافته و روابط صنفی - تخصصی.

- از بین ۲۳۳ تعاونی راکد، تنها ۵/۶ درصد از وام بانکی و انواع تسهیلات بهره گرفته‌اند، که ۴/۷ درصد از تسهیلات بانکی و ۲ مورد نیز از صندوق تعاون استفاده کرده‌اند. ضمناً استفاده از وام و تسهیلات محدود به تعاونیهای تولیدی یعنی عمدتاً تعاونیهای صنعتی می‌باشد.

- بررسیهای صورت گرفته در خصوص تناوب تشکیل جلسات هیئت مدیره تعاونیهای راکد شهرستان زنجان نشان می دهد دو سوم جلسات یاد شده به صورت نامنظم و تنها یک سوم به صورت نسبتاً منظم تشکیل شده است.

- در مورد مباحث و تصمیمات مطرح شده در جلسات هیئت مدیره شرکتهای تعاونی راکد، بررسیهای انجام شده نشان می دهد که تنها در ۵۵ درصد جلسات تشکیل شده به مسائل اصلی تعاونی پرداخته شده است و تنها در ۴۰ درصد جلسات تشکیل شده، شرکت کنندگان به طور فعال در جلسات مشارکت کرده اند. تهیه و نگهداری صورتجلسات نیز در موارد نادری تحقق پیدا کرده است. ضمناً اطلاع رسانی به اعضا در زمینه تصمیمات و مصوبات هیئت مدیره نیز به صورتی بسیار ضعیف و ناقص انجام پذیرفته است.

- حدود ۷۲/۵ درصد شرکتهای تعاونی راکد اعلام نموده اند ترکیب هیئت مدیره در دوران فعالیت بدون تغییر باقی مانده است و ۲۷/۵ درصد مابقی نیز عمدتاً اعلام کرده اند تنها یک بار اعضای هیئت مدیره دچار تغییر شده اند. از سوی دیگر نتایج تغییر در ترکیب هیئت مدیره در ۶۴ درصد تعاونیهای راکد منفی و تنها در ۳۶ درصد مثبت ارزیابی گردیده است.

- در مورد مناسب بودن شرایط اقتصادی کشور برای احیای تعاونیهای راکد و غیر فعال و ادامه فعالیت آنها، حدود ۳۲/۵ درصد پاسخگویان این شرایط را مثبت ارزیابی نموده و در نتیجه ادامه فعالیت مجدد را مقدور دانسته اند. ۳۳ درصد شرایط یاد شده را منفی قلمداد نموده و ادامه فعالیت را به صلاح نمی دانند. ۳۴/۸ درصد پاسخگویان نیز از اظهار نظر در این زمینه خودداری نموده اند.

مهمترین علل و عوامل رکود تعاونیهای مورد بررسی براساس نظر پاسخگویان به ترتیب اهمیت شامل موارد زیر است:

وجود مشکلات مالی و اقتصادی؛ ضعف حمایت دولت؛ اشتغال اعضای تعاونی در جای دیگر و نبود انگیزه کافی برای فعالیت؛ وجود اختلاف نظر و سلیقه بین اعضا؛ نبود سودآوری، سودآوری اندک یا زیاندهی تعاونی؛ ضعف تخصص و تجربه اعضا؛ کمبود مواد اولیه و

ماشین آلات و تجهیزات؛ اشباع بازار و پایین بودن تقاضا به علت عرضه فراوان کالای مشابه (پوشاک)؛ پراکنده شدن تدریجی اعضا و عدم همکاری و هماهنگی آنها با یکدیگر به دلایل مختلف؛ بالا بودن کارمزد بانکی؛ تغییر فعالیت؛ نبود انگیزه در اعضا برای استمرار فعالیت و سرمایه گذاری به دلایل مختلف (نبود امکان رقابت، سودآوری پایین، عدم توجه اقتصادی فعالیت و...)؛ عدم همکاری بانک در زمینه تقسیط مناسب اقساط (به ویژه بعد از بهره برداری)؛ ضعف قوانین مرتبط با حمایت از فعالیتهای تعاونی؛ کمبود و گرانی مواد اولیه (مانند: پودر گوشت، روغن صنعتی و پارچه)؛ نبود امکان رقابت با کالاهای مشابه وارداتی (مانند: پوشاک، شیشه اوپال، مازیک و...)؛ قطع سهمیه ارزان از سوی دولت (آرد برای تولید نان حجیم)؛ ضعف بازاریابی؛ وجود مشکلات حقوقی در زمینه سند زمین؛ عدم امکان تأمین وثیقه؛ مصادره اموال شرکت توسط بانک به علت عدم پرداخت بموقع اقساط؛ ناکامی در دریافت کد اقتصادی؛ عدم استفاده از روشهای نوین تولید (در نتیجه کیفیت نازل محصول و عدم امکان رقابت)؛ نبود هماهنگی نوع فعالیت با تجربه و تخصص اعضا؛ متفی شدن موضوع اصلی تشکیل تعاونی (مانند ارائه کالاهای کوپنی و سهمیه ای)؛ بهره گیری از اعضای بی ثبات (نظیر دانشجویان دانشگاهها)؛ بالا رفتن سن اعضا و باز نشستگی آنان؛ ادغام، انحلال و یا تعطیلی دستگاههای مادر (تعاونیهای مسکن و مصرف و اعتبار)؛ ناچیز بودن حمایتهای دولت از تعاونیهای مسکن (واگذاری زمین ارزاقیمت، اعطای تسهیلات ارزان، پرداخت یارانه، تأمین مصالح با قیمت مناسب و...).

عمده ترین راهکارهای احیای شرکتهای تعاونی را کد و تداوم فعالیت آنها به ترتیب

اهمیت عبارتند از:

حمایت دولت (واگذاری زمین ارزان قیمت، اعطای تسهیلات ارزان، پرداخت یارانه، تأمین مصالح با قیمت مناسب و...)؛ رفع موانع و مشکلات مالی و اعتباری؛ تغییر ترکیب اعضای هیئت مدیره یا تغییر مدیر عامل؛ تأمین مواد اولیه و ماشین آلات و تجهیزات؛ انجام بررسی و مطالعات فنی و اقتصادی توسط مشاور ذیصلاح؛ بهره گیری از تجارب و مشاوره مدیران

واحدهای مشابه؛ انتقال مکان فعالیت به جای مناسبتر؛ استفاده از افراد متخصص و مجرب و کارآمد در بخش فنی تولید؛ ارتقای کیفیت محصول (یا خدمت) از طریق رعایت استانداردها و نظامهای مدیریت کیفیت؛ برگزاری دورههای آموزشی موردنیاز برای نیروی انسانی شاغل و اعضای هیئت مدیره؛ تجدید حیات سازمان تعاونی از طریق پذیرش اعضای جدید و جوان و بانگیزه؛ تسهیل و تسریع در اعطای تسهیلات موردنیاز؛ تغییر نوع فعالیت؛ همکاری اداره‌های دولتی، مدارس، شرکتهای یا سازمانهای متبوع.

تفسیر نتایج

۱. رکود تعدادی از شرکتهای تعاونی ثبت شده امری قابل پیش بینی و طبیعی می‌باشد. مسئله این است که غیر فعال بودن حداکثر چه درصدی از کل تعاونیهای ثبت شده طبیعی و پذیرفتنی است؟ حد متعارف (نورم) کشوری رقمی در حدود ۲۰ درصد را نشان می‌دهد. این میزان برای شهرستان زنجان ۳۰/۵ درصد است که در مقایسه با میانگین کشوری وضعیت به مراتب نامطلوب تری را دارد.

غیر فعال شدن و رکود تعدادی از شرکتهای تعاونی هم می‌تواند مضر باشد و هم مفید. مضر از این حیث که جامعه بخشی از فرصتهای ایجاد شده را از دست می‌دهد که این مبین نوعی ضعف و ناتوانی در حفظ وضع موجود فعالیتهای اقتصادی و ادامه فعالیت بنگاههای اقتصادی است که با صرف زمان و هزینه و انرژی نسبتاً قابل توجهی در گذشته در راستای تأمین بخشی از نیازهای جامعه و با انگیزه سودآوری و درآمدزایی برای اعضای خود و افزایش تولید و ایجاد اشتغال جدید تشکیل شده‌اند.

و اما مفید از این نظر که اولاً تعاونیهایی که توانمندتر، پویاتر، منسجم‌تر، هماهنگ‌تر و در عین حال منعطف‌ترند، قدرت ماندگاری بیشتری دارند و نه تنها راکد و غیرفعال نخواهند شد، بلکه روز به روز قوی‌تر و توانمندتر می‌شوند و پیوسته خود را روزآمد می‌کنند و وضعیت خود را با شرایط و تغییرات موجود انطباق می‌دهند و به نوعی خود را در مقابل خطرات و تهدیدات

احتمالی بیمه می‌کنند. بدیهی است همه تعاونیها نمی‌توانند چنین تمهیدات و برنامه‌ریزی‌هایی داشته باشند و تعدادی از شرکتهای تعاونی به دلایل مختلف، یا دچار ضعف و ناتوانی می‌شوند و نهایتاً منحل می‌گردند و یا اینکه مجبور به بر طرف کردن ضعفها و توانمندسازی خود برای ادامه بقا می‌شوند. ثانیاً نباید خیلی نگران وقوع چنین اتفاقی برای تعدادی از شرکتهای تعاونی شد، چرا که اعضای تعاونیهای را کد شده (اعم از اعضای هیئت مدیره و اعضای ساده) با توجه به تجاربی که کسب نموده‌اند، فعالیتهای جدیدی را شروع می‌کنند و با بهره‌گیری از شیوه‌های نوین و مناسبتر در جایگاه و موقعیتی تازه با بهره‌وری و بازده بیشتر به فعالیت می‌پردازند. ثالثاً رکود برخی از شرکتهای تعاونی درسها و تجارب ارزنده‌ای در اختیار مسئولان، سیاستگذاران، کارشناسان و برنامه‌ریزان بخش تعاون قرار می‌دهد.

با بررسی و مطالعه همه‌جانبه این پدیده، ابعاد و ویژگیهای این موضوع و علل و عوامل آن مشخص می‌شود و نهایتاً ارائه پیشنهادها و راهکارهای لازم برای احیای این بنگاه‌های کوچک اقتصادی و چاره‌جویی برای پیشگیری از گسترش ابعاد این پدیده مقدور می‌گردد.

۲. بررسی و تحلیل پاسخهای ارائه شده از سوی پاسخگویان نشان می‌دهد برخی از کسانی که شروع به فعالیت به شیوه تعاونی می‌کنند، در انتخاب این شیوه دچار نوعی اشتباه می‌شوند و بعضاً تصورات ذهنی آنها از شکل تعاونی غیرواقعی و اغراق آمیز است. در واقع این افراد ابتدا تصور می‌کنند شیوه تعاونی چون مورد حمایت دولت است و وزارتخانه مستقلی نیز در این رابطه تشکیل شده، مشمول امتیازات و تسهیلات بسیاری از سوی دولت (ادارات تعاون، صندوق تعاون، سازمان امور مالیاتی، بانکها و....) می‌باشد و آنها به سهولت می‌توانند پروانه تأسیس و بهره‌برداری مربوط به فعالیت مورد نظر خود را اخذ نمایند و از تسهیلات و امتیازات مربوطه نظیر زمین دولتی و ارزان قیمت، وام مناسب، ارز، یارانه، مواد اولیه و تجهیزات دولتی استفاده نمایند و از سویی از تخفیفها و بخشودگیهای بیشتری برخوردار شوند و از این حیث نسبت به سایر بنگاههای اقتصادی (به ویژه بنگاههای خصوصی) در اولویت قرار دارند، بدون آنکه زحمت زیادی به خود بدهند و طرح خود را مورد مطالعه و بررسی کارشناسی قرار دهند؛

ولی بعد از شروع کار متوجه می شوند بسیاری از این تصورات، غیرواقعی یا اغراق آمیز بوده است. یأس و سرخوردگی حاصل از این امر یکی از دلایل اصلی رکود برخی از شرکتهای تعاونی قلمداد می گردد.

پیشنهادها و راهکارها

الف) پیشنهادهای کلان نگر

۱. شاید عملی ترین شیوه برای پیشگیری از گسترش تعاونیهای راکد و غیرفعال، پذیرش این واقعیت باشد که وزارت تعاون از کمیت گرایی بپرهیزد و افزایش تعداد تعاونیهای ثبت شده را به تنهایی به عنوان یک امتیاز و یک مزیت قلمداد ننماید. متأسفانه این امر (ثبت هرچه بیشتر شرکتهای تعاونی) از ابتدای تشکیل وزارت تعاون تاکنون، همواره مورد تأکید مسئولان بوده و واحدهای استانی نیز به ناگزیر وارد یک رقابت و مسابقه ناخواسته شده اند. مسلماً یکی از پیامدهای چنین مسابقه‌ای، ثبت تعاونیهای هرچه بیشتر به هر قیمت و در هر زمینه‌ای که متقاضی وجود داشته باشد، است. در این باره ادارات کل تعاون حالتی انفعالی پیدا می نمایند و ابتکار عمل و هدایت فعالیت‌های بخش تعاون فقط روی کاغذ معنی پیدا می کند.

لازم است تمهیداتی پیش بینی و اجرا شود تا بخش تعاون وارد رقابت نابرابر و غیرمنطقی - و حتی نامربوط و بی معنی - با بخش‌های دولتی و خصوصی نشود و فلسفه وجودی آن مجدداً مورد بازبینی قرار گیرد؛ به عبارتی این بخش وارد فعالیت‌هایی شود که در راستای اهداف اولیه و روح تعاون می باشد. در واقع بخش تعاون باید جایگاه واقعی خود را باز یابد و به عنوان مکمل دو بخش دیگر به ایفای نقش پردازد، نه رقیب و جایگزین آنها. باید بپذیریم در تلفیق اصول جهانی تعاون با ارزشها و فرهنگ غنی اسلامی و ایرانی توفیق چندانی نداشته‌ایم و لازم است در این زمینه بیشتر کار کنیم.

۲. رویکرد جدید مجلس و دولت در خصوص بخش تعاون، گرچه رویکردی مثبت و امیدبخش تلقی می‌گردد، اما متأسفانه از آنجا که یک جهتگیری کمیت‌گراست (افزایش سهم بخش تعاون از تولید ناخالص داخلی از کمتر از ۵ درصد به ۲۵ درصد در طول ۱۰ سال آینده) آسیب‌پذیری این بخش را به سبب افزایش بی‌رویه تعداد تعاونیهای ثبت شده، تشدید می‌نماید. در صورت ادامه این روند و تکالیفی که وزارت تعاون برای واحدهای استانی خود تعیین می‌نماید، بیم آن می‌رود در آینده تعداد و سهم تعاونیهای راکد باز هم افزایش یابد.

برای پرهیز از آسیب‌پذیری‌ها، پیشنهاد می‌شود متولیان، تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران بخش تعاون به شکلی واقع‌بینانه به موضوع بنگرند و با توجه به عملکرد و واقعیتهای موجود و گذشته (و به ویژه عملکرد ۳ سال نخست برنامه چهارم) با جسارت و شجاعت جهتگیریها و سیاستگذاریهای غیر واقع‌بینانه را بازنگری کنند.

۳. مشارکت، سنگ بنای تشکیل تعاونیها و تداوم فعالیت آنهاست. مشارکت فعال اعضای تعاونیها به تأمین منافع اعضا و افزایش سرمایه در تعاونی منجر می‌شود و سودآوری و موفقیت تعاونی را به همراه دارد. بررسیها نشان می‌دهد زمانی که کلیه اعضا یا بیشتر آنها در امور تعاونی مشارکت و بر آن نظارت می‌کنند، ضریب اطمینان و میزان اعتماد اعضا بالاتر می‌رود و پایه‌های تعاونی استحکام می‌یابد.

اهداف مشارکت را به شرح زیر می‌توان برشمرد:

- توانمندسازی اعضا؛

- بهبود بخشیدن به اثربخشی تعاونیها؛

- افزایش سرمایه یا شرکت دادن اعضا در تأمین هزینه‌ها؛

- تقویت روحیه خودیاری و حمایت متقابل.

۴. مدیریت و رهبری به معنای قدرت تأثیرگذاری بر دیگران (اعضا و کارکنان) و گرفتن ایده‌های نو از آنان و پذیرش ایده‌های درست و رد یا اصلاح ایده‌های نادرست یا ناپخته و همچنین داشتن انعطاف کافی بدون زیر پا گذاشتن اصول تعاون است. مدیر باید انتقادپذیر باشد و ظرفیت خود را در این زمینه بالا ببرد.

۵. بررسیها حاکی از آن است که حداقل ۲۵ درصد موفقیت تعاونیها در گرو مهارت مدیران آنهاست. آموزش و ارتقای توانمندی مدیران تأثیرات بسزایی در موفقیت تعاونیها دارد.

۶. یکی از راهکارهای ارتقای کیفیت نیروی انسانی مرتبط با تعاونیها (مدیران، اعضای هیئت مدیره و اعضای معمولی تعاونیها)، ارائه آموزشهای عمومی (اصول تعاون و مدیریت) و تخصصی است تا همزمان با افزایش آگاهیهای عمومی و شناخت اعضا از اصول تعاون و وضعیت اقتصادی کشور، اطلاعات تخصصی مرتبط با زمینه فعالیتهای آنان نیز افزایش یابد.

۷. در مورد نقش دولت در توسعه تعاونیها نظریات متفاوتی ارائه شده است. برخی بر این باورند که نقش دولت در توسعه تعاونیها از اهمیت بسزایی برخوردار است. دولت باید در این راستا پیشقدم شود و به گسترش آنها کمک کند و حتی نقش کاریاب و کارفرمای اصلی را بر عهده گیرد و بدینوسیله فرصتهای شغلی جدیدی ایجاد نماید. برخی نیز بر این باورند که دخالت دولت در امور تعاونیها می تواند موجب بروز دیوانسالاری، توقف خودیاری، تلقی از تعاون به عنوان یک سازوکار دولتی، از بین رفتن اصل خودیاری و زیر سؤال رفتن استقلال تعاونیها شود و اداره آن را به صورت یک سازمان دولتی و با یک دیوانسالاری متمرکز درآورد.

در کل می توان گفت دولت می تواند از طرق زیر در توسعه تعاونیها مؤثر واقع شود:

- خودیاری را تقویت کند، ولی خود جانشین آن نشود.
- کمکهای دولت بلاعوض نباشد و در برابر کمک چیزی دریافت نماید.
- در مواقع ضروری، با تهیه منابع و هماهنگی تعاون در چارچوب اقتصاد طرح ریزی شده دخالت نماید.
- ارزشمندترین نقش دولت در بخش تعاون در کشورهای در حال توسعه، در حمایت از برنامه های آموزشی و کمک به آموزش و تربیت اعضا و کارکنان آن تجلی می یابد. افراد باید از ظرفیتهای خود آگاه شوند و به آنان فرصت داده شود تا این توانمندیها را افزایش دهند.

- دولت می تواند با کمک به پرپایی همایشها، انجام مطالعات ویژه و انتشار منابع معتبر علمی از تعاونیها پشتیبانی جدی کند و زمینه های بروز خلاقیت و نوآوری را در آنها نهادینه نماید.

- وجود یک سازمان دولتی توانمند مرتبط با بخش تعاون، که قدرت هدایت و راهنمایی تعاونیها را داشته باشد، موجب دلگرمی تعاونیها و شکوفایی هرچه بیشتر بخش تعاون است.

- تشویق تعاونیهای موفق و معرفی آنان به جامعه و اعمال سیاستهای تشویقی در مناسبتهای مختلف، موجب گسترش نهضت تعاونی می شود.

۸. امروزه نحوه تشکیل یک تعاونی با یک شرکت سهامی خاص با سرمایه اندک چندان با هم تفاوتی ندارد. این وضعیت باید کاملاً دگرگون شود و فلسفه ایجاد تعاونیها در چگونگی شکل گیری و نقش آفرینی آنها کاملاً مشهود باشد.

ب) پیشنهادهای اجرایی

۱. یکی از مهمترین درخواستهای پاسخگویان، رفع موانع و مشکلات مالی و کمک به تأمین منابع مالی و اعتباری مورد نیاز تعاونیهاست.

۲. اکثر پاسخ دهندگان از میزان و نحوه حمایتهای دولت گلایه داشته و آن را یکی از علل رکود فعالیتهای خود دانسته اند. بر این اساس، وظیفه وزارت تعاون در بازنگری مفاد قوانین و مقررات مرتبط و اعمال تمهیدات لازم برای اجرای درست قوانین و مقررات موجود و نظارت مستمر بر عملکرد و نحوه برخورد سایر دستگاههای مرتبط (نظیر بانکها، سازمان صنایع و معادن، سازمان جهاد کشاورزی و....) با فعالیتهای بخش تعاون، بیش از پیش سنگین خواهد شد. حمایت دولت می تواند شامل کمک به اعطای بموقع تسهیلات، اعطای تسهیلات بلند مدت و کم بهره، برقراری تخفیفات و بخشودگیها، برقراری یارانه، تأمین زمین مناسب، اولویت بندی گروههای خاص (نظیر جوانان، دانش آموختگان، بانوان، اقشار کم درآمد و مناطق توسعه نیافته و محروم) و.... باشد.

۳. ادارات کل تعاون استانها نباید تنها به اجرای طرحهای موردی (نظیر این طرح) اکتفا نمایند. پیشنهاد می‌شود با تشکیل یک کارگروه متشکل از کارشناسان اداره کل تعاون و سایر دستگاههای ذیربط، ضمن ایفای نقش نظارتی، به طور مستمر تعاونیهایی که دچار توقف یا کندی فعالیت می‌شوند و به صورت غیرفعال و حتی نیمه فعال در می‌آیند، شناسایی شوند و با تشکیل جلسه و یا تکمیل فرمهای مربوط (مشابه پرسشنامه پیوست این گزارش)، علل و عوامل رکود یا کندی فعالیت آنها شناسایی و تا حد ممکن در زمینه رفع این مشکلات اقدام گردد و در غیر این صورت، بعد از گذشت مدت زمان مشخصی به عنوان مهلت، نسبت به انحلال این نوع تعاونیها اقدام شود.

۴. یکی از علل و عوامل اصلی رکود شرکتهای تعاونی، سودآور نبودن و یا سودآوری اندک و یا زیاندهی آنهاست. برای سودآور کردن یک فعالیت اقتصادی، انتخاب نوع فعالیت، بهره‌گیری از شیوه‌های پیشرفته تولید و یا ارائه خدمات، ارتقای بهره‌وری و... لازم است. همچنین انجام مطالعات فنی، اقتصادی و... قبل از شروع فعالیت ضروری است. در این باره توصیه می‌شود ادارات کل تعاون ضمن راهنمایی متقاضیان، سختگیریهایی لازم را اعمال نمایند.

۵. مطالعات توجیهی (فنی، اقتصادی، مالی، زیست محیطی و...) ضمن امکان‌سنجی فعالیت مورد نظر، جوانب مختلف آن را مورد بررسی و ارزیابی قرار می‌دهد و از جمله در زمینه مکانیابی، تأمین امکانات زیربنایی، میزان تقاضا برای کالا یا خدمات مورد نظر، بازاریابی، میزان انطباق با سیاستها و اولویتهای دولت و نهایتاً برآورد میزان سودآوری، مطالعات توجیهی - حتی اگر اجمالی و مقدماتی هم باشد - می‌تواند از بسیاری از مشکلات قریب الوقوع جلوگیری کند. برای تحقق این امر پیشنهاد می‌شود وزارت تعاون چارچوب و شرح خدمات کوتاهی تهیه کند و تعاونیهای در حال تأسیس را ملزم به تهیه آن نماید و مفاد طرح تهیه شده مبنای تأیید فعالیت و ثبت تعاونی قرار گیرد. تشکیل شرکتهای تعاونی مرتبط با تهیه طرح توجیهی نیز در این راستا توصیه می‌شود.

۶. آموزش و ترویج در زمینه‌های مختلف به صورت جدی و مستمر می‌باید در دستور کار وزارت تعاون قرار گیرد و ضمن پربار کردن دوره‌های آموزشی (از طریق دعوت از افراد صاحب‌نظر و مجرب)، از سازوکارهای تشویقی و در نظر گرفتن امتیازاتی مشخص برای تعاونیهایی که به این امر همت می‌گمارند، بهره‌گرفته شود.
۷. تمهیداتی برقرار گردد تا در صورت اشتغال اعضای مؤثر تعاونی (به ویژه تعاونیهای تولیدی و خدماتی)، آنها ملزم به تجدید تشکیلات سازمان و ایجاد تغییرات لازم در ترکیب اعضای هیئت مدیره خویش شوند تا به دلیل اشتغال اعضای خود در فعالیتهای دیگر، دچار رکود و اضمحلال نشوند.
۸. در هنگام تأسیس و ثبت تعاونیها لازم است تعاونیهایی مورد حمایت و در اولویت قرار گیرند که اعضای هیئت مؤسس آنها از حداقل تخصص و تجارب مرتبط با فعالیت مورد درخواست برخوردار باشند.
۹. چنانچه خودتعاونی فاقد افراد متخصص و مجرب باشد، باید ملزم شود از تخصص و تجارب سایر اشخاص حقیقی یا حقوقی ذیصلاح بهره‌گیرد. این امر می‌تواند هم در مراحل اولیه (تأسیس و راه‌اندازی) و هم در مراحل بعدی (مکانیابی، مراحل اجرا، انتخاب روشهای تولید و تهیه تجهیزات و ماشین‌آلات، بازاریابی و حتی دوران نگهداری) صورت گیرد.
۱۰. ادارات کل تعاون می‌توانند با تمهیدات لازم، به ایجاد ارتباط بین تعاونیهای مشابه و هم‌خانواده و به ویژه بین تعاونیهای موفق و تعاونیهای غیرفعال و نیمه‌فعال اقدام نمایند. انتقال تجارب و تخصص افراد و واحدهای فعال، پویا و موفق می‌تواند روح تازه‌ای در کالبد بی‌رمق و نیمه‌جان تعاونیهای را کد بدمد.
۱۱. تغییر زمینه فعالیت تعاونیهایی که محصولات آنها بازارپسند نیست و قدرت رقابت با کالاهای مشابه داخلی یا وارداتی را ندارد، می‌تواند برای برخی از شرکتهای تعاونی مفید باشد و آنها را از حالت رکود خارج نماید.

۱۲. تشویق تعاونیها به انجام فعالیت در شهرکها و نواحی صنعتی می تواند بخش عمده ای از مشکلات مربوط به مکانیابی، تأمین تأسیسات زیربنایی، امکان برقراری ارتباط بین فعالیتهای مختلف اقتصادی و همچنین قرارگیری در یک فضای پویای تولیدی و... را برطرف نماید.

منابع

۱. سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان زنجان (۱۳۸۵)، سالنامه آماری سال ۱۳۸۴ استان زنجان.
۲. سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان زنجان (۱۳۸۵)، گزارش اقتصادی، اجتماعی سال ۱۳۸۴ استان زنجان.
۳. سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور (۱۳۸۳)، قانون برنامه چهارم توسعه.
۴. سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور (۱۳۸۴)، سند تلفیقی اسناد توسعه بخشی و فرابخشی برنامه چهارم توسعه.
۵. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (بازنگری شده)، ۱۳۶۸.
۶. معاونت برنامه ریزی استانداری زنجان (۱۳۸۴)، گزارش اقتصادی، اجتماعی، استان زنجان.
۷. معاونت برنامه ریزی استانداری زنجان (۱۳۸۶)، سالنامه آماری ۱۳۸۵ استان زنجان.
۸. وزارت تعاون (۱۳۷۷)، قانون بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران (با اصلاحات بعدی)، قابل دسترسی در: [www. icmportal.ir](http://www.icmportal.ir)

9. www.taavon.ir

10. www.taavongaran.ir